

Nieuwsbrief Rewilding de Veluwe

Editie
december 2025

Met 'Rewilding de Veluwe' wil ARK bijdragen aan het herstellen van ecosystemen en natuurlijke processen op de Veluwe. Toewerken naar een robuuste Veluwe waar hoge zandgronden weer verbinding maken met Rijn, IJssel en Randmeren via kletsnatte broekbossen, venen en beken. Waar dode bomen en dieren hun plek in de kringloop van het leven innemen. Waar kleine én grote dieren door een verbonden landschap kunnen trekken. Een Veluwe bovendien, die ons ook in de toekomst van schoon drinkwater blijft voorzien, die CO₂ opslaat in bossen en venen, en ontspanning en koelte brengt aan de honderdduizenden bewoners op haar flanken.

Dat bereiken we natuurlijk nooit alleen. Noch binnen de termijn van dit 5-jarig programma. Dus we inspireren, verbinden en prikkelen. Ontwikkelen nieuwe verdienmodellen voor natuur. En werken zo stap voor stap naar een wildere Veluwe die klaar is voor de toekomst.

Rewilding de Veluwe wordt mede mogelijk gemaakt door de Nationale Postcode Loterij.

Inhoud

Peanuts of zoden aan de dijk?	2
EU-Natuurherstelverordening kans voor meer rewilding	4
Seks op niveau	5
Schapenhouders-van-de-toekomst praktisch voorbereid op samenleven met wolven	6
Wolven, herten en raven: ecologisch spektakel op de Veluwe	7
Triceratops op de Veluwe	8

Peanuts of zoden aan de dijk?

Kennismiddag over mineralenafvoer via wild- en kuddebeheer

Jaarlijks verdwijnen mineralen van de Veluwe via wild- en kuddebeheer. Onderzoek van ARK Rewilding Nederland en de Faunabeheereenheid Gelderland brengt in beeld hoeveel mineralen we via wild- en kuddebeheer aan de Veluwe onttrekken. Op 20 november organiseerden beide organisaties een kennismiddag over dit onderzoek. De hamvraag was uiteindelijk: doet het ertoe? Is de hoeveelheid mineralen die via de afvoer van hoefdieren de Veluwe verlaat geen peanuts in vergelijking tot bijvoorbeeld houtoogst? Of zet het voor bepaalde mineralen toch zoden aan de dijk om geschoten én dode gehouden hoefdieren achter te laten? Een artikel over het onderzoek verschijnt binnenkort in het Vakblad Natuur, Bos en Landschap.

Bijdragen

Melanie Pikel van ARK opende de middag met een presentatie over de opzet, resultaten en conclusies van het onderzoek. Rustig voerde zij de 25 aanwezigen door taaie tabellen met kilo's botten, de afvoerhoeveelheden calcium, fosfor, kalium, natrium en magnesium, definities van minimale referentiewaarden en staatjes van kilo's geweien. Dit deed ze voor wilde hoefdieren (becijferd door de FBE) en voor gehouden hoefdieren (becijferd door FREE Nature).

De conclusie voor wat betreft de wilde hoefdieren was dat in de periode 2012–2022 in totaal bijna 76.000 kilo calcium, 600 kilo kalium, 2.000 kilo natrium en ruim 35.000 kilo fosfor via beenderen en geweien aan de Veluwe is onttrokken.

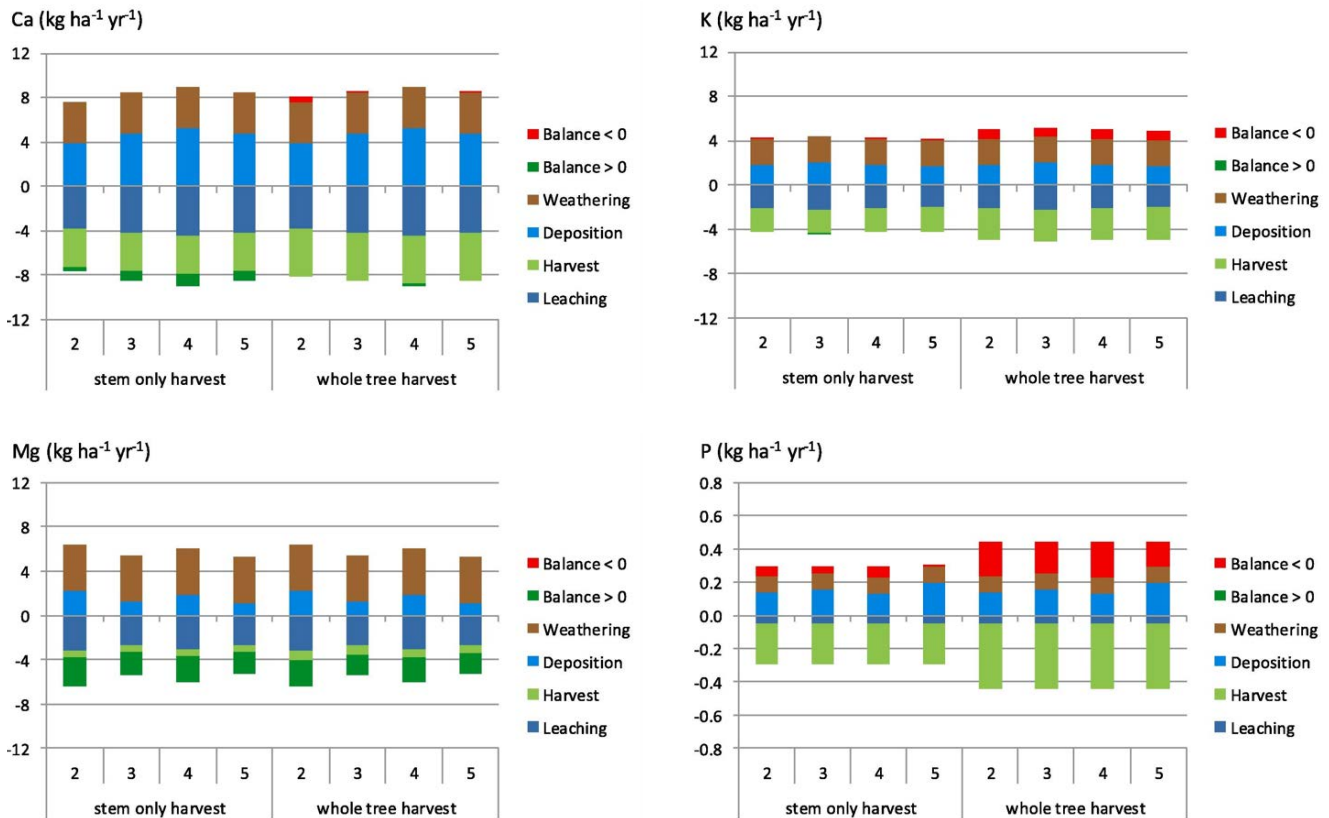
Voor gehouden hoefdieren bleek het ingewikkelder om een volledig beeld te krijgen. Op het moment van onderzoek heerste er blauwtong en schapenhouders reageerden begrijpelijkerwijs maar mondjesmaat op het verzoek om gegevens. Een genuanceerder beeld van de hoeveelheid mineralen die via gehouden hoefdieren de Veluwe verlaten, vraagt meer tekst dan in deze nieuwsbrief past en komt terug in het hierboven genoemde artikel in het Vakblad Natuur, Bos en Landschap.

De kennismiddag vervolgde met een presentatie van Faunabeheereenheid–secretaris Erik Koffeman over het nieuwe Faunabeheerplan Grote Hoefdieren. Belangrijke verandering in het nieuwe plan is dat 'adaptief beheer' de norm moet worden, in plaats van enkel een cijfermatige benadering.

Daarna gingen de deelnemers op basis van een aantal stellingen met elkaar in gesprek:

1. Alle (wilde) dode hoefdieren moeten in de natuur achterblijven.
2. De Veluwe moet voldoende prooidieren herbergen om een gezonde wolvenpopulatie te ondersteunen.
3. Alle hekken op de Veluwe moeten verwijderd worden, migratie van grote grazers is essentieel voor een gezonde mineralenkringloop.
4. Mineralenontwikkeling moet worden gestimuleerd door tijdelijk de grote hoefdierenpopulaties zeer laag te houden.

Figuur 1. Gebied 4 is de Veluwe.

Er ontsponnen zich discussies waarin nuance gebracht werd, of juist stevig tegengas werd gegeven: 'Hoe verhoudt zich het (belang van) het achterlaten van afschot tot de mogelijke gewinning van wolven hieraan?'; 'Gaan alle grazers niet jaarrond in de uiterwaarden staan als we hekken weghalen?'; 'Wild zwijn haalt juist mineraalrijke grond naar boven, die moeten we koesteren!'; 'Het gaat niet om de hoeveelheid mineralen, het gaat erom hoe snel ze rondgezet worden. Dus we moeten dieren inzetten die mineralen losmaken uit schrale begroeiing, zoals paard en ezel'; 'Er is helemaal geen nutriëntentekort. De incompleetheid zit bij de planten, we moeten de natuur van het slot afhaken met fors afschot'. Of juist 'Hoe helpen die planten dan de mineralenbeschikbaarheid? Als de mineralen niet in de bodem en planten zitten, hoe kunnen ze dan iets rondpompen?'

De bredere mineralenbalans op de Veluwe: vervolgonderzoek nodig

Tijdens de middag werd de belangrijke vraag gesteld hoe de afvoer van nutriënten via kadavers zich verhoudt tot de bredere nutriëntenbalans op de Veluwe. Is het peanuts, of gaat het ergens over? Deze nutriëntenbalans was geen onderdeel van de studie. We kunnen daarover dan ook geen sluitende conclusies trekken. Tegelijkertijd zijn er wel indicaties dat het geen 'peanuts' is. Voor houtoogst is bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de nutriëntenbalans. Figuur 1 komt uit onderzoek van De Vries *et al.* (2019). Gebied 4 is de Veluwe.

De grafieken laten zien dat bij een standaard houtoogst van alleen stammen er netto 60 gram fosfor (P) per hectare per jaar wordt afgevoerd. Depositie (iets meer dan 100 gram) en vertering (zo'n 80 gram) kunnen dit niet compenseren ([rapport WUR](#)). Meer bronnen dan depositie en vertering voor aanvulling van P zijn er niet. Er zijn wel meer afvoerkanalen, en afvoer van hoefdieren is daar er een van. Volgens de berekeningen in ons onderzoek is de afvoer van P door kadavers zo'n 40 gram per hectare per jaar. Dat zou betekenen dat de helft van de jaarlijks uit de bodem vrijkomende hoeveelheid fosfor weer verdwijnt door de afvoer van hoefdieren. Wat betekent dat voor gebieden waar zowel houtoogst als afvoer van hoefdieren plaatsvindt? Welke gevolgen kan dat hebben voor het functioneren van flora en fauna?

Verdere kennisontwikkeling is cruciaal om de discussie over afvoer van hout en hoefdieren in relatie tot de nutriëntenstatus van de Veluwe en de effecten daarvan op flora en fauna, genuanceerd te kunnen voeren. ■

Geïnteresseerd in het onderzoeksrapport? Stuur een mailtje naar melanie.pekel@ark.eu om het te ontvangen.

EU-Natuurherstelverordening kans voor meer rewilding

De EU-natuurherstelverordening is een opdracht aan de EU-lidstaten om actief werk te maken van natuurherstel en functionerende ecosystemen. Het is een aanvulling op de Vogel- en Habitatrichtlijnen (die de basis van het Natura2000-stelsel zijn). Rewilding kan daar wat ARK betreft een bijzonder waardevolle bijdrage aan leveren: juist rewilding kan de resterende kwetsbare natuur 'stutten' en inbedden in een gezonder, completer ecosysteem.

De Veluwe en andere Nederlandse natuurgebieden krijgen met de EU-natuurherstelverordening een belangrijke kans om kwetsbare gebieden te stutten met ecosysteemherstel. Dat moet dan – eindelijk! – een trendbreuk gaan opleveren. Kunnen we dankzij de Natuurherstelwet dan eindelijk groene vinkjes achter de bedreigde soorten op de lange Rode Lijsten zetten? Zo snel zal het niet gaan: de zittende minister, BBB'er Femke Wiersma en haar staatssecretaris Jean Rummenie gaven hun ministerie van Landbouw, Voedselzekerheid, Visserij en Natuur

al opdracht om de verordening in de absolute minimale vorm te lezen en uit te werken. Dat de regeling al geen 'natuurherstelwet' maar slechts 'natuurwet' mocht gaan heten, is een teken aan de wand: "Er valt niets te herstellen want het gaat goed met de natuur in Nederland" werd van hogerhand glashard verklaard.

ARK Rewilding Nederland is nu, samen met andere natuurorganisaties, aan het werk om rewilding als bijdrage aan systeemherstel goed te onderbouwen en de 35+ jaar ervaring met herstel van natuurlijke processen

beschikbaar te maken als bron van kennis en inspiratie. Want ecosysteemherstel kan wél, als je er maar voor kiest. Ook voor de Veluwe geldt: als in voldoende grote delen de natuur natuurlijker mag zijn, en we werk maken van natuurontwikkeling op de Veluwse flanken om leefgebieden groter, natter en mineraalrijker te maken, dan zijn we vol goede moed over het herstellervermogen van de natuur. Het mineraalrijk Veluws kwelwater heeft de potentie om veenontwikkeling, lokaal misschien zelfs kalkmoeras, te laten terugkeren.

Daarbij hoort wel een kanttekening: Nederland zal de verzurende effecten van de huidige stikstofneerslag vanuit voornamelijk de intensieve veehouderij moeten terugbrengen. Rewilding is geen wondermiddel en ons milieu zal – in het belang van onszelf en van de Veluwse natuurlandschappen – van het stikstof moeten. ■

Paring van het gevleugelde mannetje (onder) met het vleugelloze vrouwtje (boven)

Het gevleugelde mannetje van de grote wintervlinder

Het vleugelloze vrouwtje van de grote wintervlinder

Seks op niveau

Het is een wat kinky verhaal, maar het is guur buiten en we kunnen wat warmte wel gebruiken: het is de paartijd van de kleine en grote wintervlinder. Het kan goed zijn dat je niet meteen een beeld hebt bij deze nachtvlinder, toch hebben meer mensen 'm gezien dan ze zichzelf bewust zijn. Wie nu, in het donker, over de Veluwe rijdt ziet in het licht van de koplampen van de auto (of fiets, goed bezig!) soms witte nachtvlinders. Die bij beter kijken nog zo wit niet zijn, maar vooral bruin.

Vlinders in de winter zijn als je er even over nadenkt al opmerkelijk genoeg. Toch weet deze soort nog verder te verbazen: de vrouwtjes van de grote wintervlinder hebben namelijk geen vleugels. Na een seizoen als rups eikenblad verslonden te hebben (en de koolmezen en andere vogels te slim af zijn geweest of domweg mazzel hebben gehad) verpoppen deze vlinders in de strooisellaag. In de winter

komen ze uit hun pop tevoorschijn. Gevleugelde mannen detecteren de feromonen van vleugelloze vrouwen met hun geveerde antennes. Hoe sterker de geur van deze 'seks-hormonen' hoe dichter op het vuur ze zijn. De vrouwtjes hebben weinig andere opties dan te bepalen wáár ze zich beschikbaar maken, hoe hoger in de boom hoe verder hun feromonen kunnen verwaaien en hoe groter het 'zoekgebied' dat ze kunnen bestrijken. Na de paring zetten de vrouwen hun eitjes af in de boomkroon, waar hun rupsen uitkomen in de periode dat jonge mezen, vinken en boomklevers massaal in hun groeispruit zitten. Die is namelijk zo getimed dat ze met deze rupsen samenvalt. Eenmaal volgroeid 'abseilen' de rupsen (die dan nog over zijn) aan een spinseldraad naar de strooiselbodem, en de kringloop herhaalt zich. Kleine en grote wintervlinderrupsen kunnen af en toe voor kaalgevreten boomkronen zorgen die er bijna apocalyptisch uitzien. ■

Schapenhouders-van-de-toekomst praktisch voorbereid op samenleven met wolven

In de lente van 2026 realiseren Yuverta Velp en ARK samen een demolocatie voor studenten aan de opleiding Schaapherder. Studenten, en op termijn ook externen, leren hier hoe je effectief veebeschermende rasters plaatst. De demolocatie richt zich in eerste instantie op mobiele schapenrasters, maar zal naar verwachting snel uitbreiden naar vaste veebeschermende rasters, ook voor andere landbouwdieren. Yuverta en ARK dragen hiermee bij aan het weer goed leren samenleven met wolven in Nederland.

Dat wolven inmiddels weer evenveel bij Nederland horen als molens en De Nachtwacht, wordt steeds duidelijker. Het goed leren samenleven met deze

toppredator vraagt echter een forse verandering in ons denken en doen. Bijvoorbeeld op het vlak van veebescherming: hoe sneller we het weer

normaal vinden dat vee achter goed geplaatste, veebeschermende rasters hoort te staan, hoe minder wolven leren om voor de relatief makkelijke prooi 'huisvee' te gaan. Zo houden we wolven in de natuur, waar hun natuurlijke voedsel leeft.

De opleiding Schaapherder van Yuverta Velp besteedt al vanaf het eerste studiejaar aandacht aan het plaatsen en onderhouden van afrasteringen. De praktijkervaring verschilt

echter per leerling: in stedelijk gebied ligt de nadruk tijdens opleiding en stage op het omgaan met voorbijgangers en honden en het correct afsluiten van netten, terwijl in wolvengebied meer aandacht wordt besteed aan het veebeschermend opzetten van rasters. Hierdoor krijgen niet alle leerlingen dezelfde kennis en vaardigheden mee.

Demolocatie Landgoed Larenstein

Om deze kennis eenduidig en breed beschikbaar te maken, realiseren

Yuverta en ARK op Landgoed Larenstein een demolocatie met verschillende typen veebeschermende rasters. Deze locatie dient in eerste instantie als leerplek voor studenten. Het lesprogramma biedt vanaf volgend jaar ruimte voor het oefenen met het plaatsen van veebeschermende rasters door alle leerlingen. In de praktijk blijkt dat nog best een ingewikkelde vaardigheid te zijn, zeker op plekken waar sloten, wildwallen of ruige begroeiing aanwezig zijn. In latere instantie breidt de locatie uit naar

externe belangstellenden: voor veehouders, paardenhouders en hobbydierhouders uit de regio.

Trainen docenten

De eerste concrete stap in de samenwerking is het trainen van een aantal docenten van Yuverta. In april 2026 zal een ervaren professional op het vlak van veebeschermende rasters de docenten inwerken, zodat zij de geleerde vaardigheden daarna zelf kunnen doorgeven aan hun studenten.

Wolven, herten en raven: ecologisch spektakel op de Veluwe

Het zijn Yellowstone-achtige beelden, toch komen ze gewoon van de Veluwe en zijn ze steeds minder uniek: wolven die een groep edelherten op de huid zitten, en raven die de wolven volgen in de hoop snel ook hun dis opgediend te krijgen. Deze beelden, opgenomen met wildcamera's door Natuurmonumenten en in gebied van Staatsbosbeheer, zijn spectaculair omdat ze het natuurlijke gedrag van roofdier, prooi en slimme opportunist volop in actie laten zien.

Triceratops op de Veluwe

Voor wie een vergrootglas (of een fris stel ogen) meeneemt de Veluwe op, ziet in de driedoornmestkever een fantastische insectenversie van de dino Triceratops. Veluwe natuur is spectaculair! De goede kijker ziet op de foto ook nog het Oranje Mestzwammetje op deze uitwerpselen van wilde runderen op de Veluwe.

WEET ONS TE VINDEN!

Heeft u vragen, opmerkingen of suggesties?

Mail ze naar projectleider marieke.reisinger@ark.eu.

Wilt u deze nieuwsbrief ook ontvangen? Stuur dan een mail onder vermelding van 'Aanmelden nieuwsbrief Veluwe' naar info@ark.eu.

Wilt u zich afmelden? Dat kan eveneens via een mail naar info@ark.eu onder vermelding van 'Afmelden nieuwsbrief Veluwe'.

Rewilding de Veluwe is een project van ARK Rewilding Nederland. Meer informatie vindt u op www.arkrewilding.nl.

Het programma Rewilding de Veluwe wordt mede mogelijk gemaakt dankzij de deelnemers van de Nationale Postcode Loterij. Hartelijk dank!

